

A sárréti besenyő szállásterület kérdéséhez

Katona-Kiss Attila

Magyarságkutató Intézet, Budapest

KIVONAT

A magyarországi besenyők múltjával és műveltségével foglalkozó kutatásban régtől elfogadott az a megállapítás, amely szerint a Körösök vidékén, az egykori Sárrét rétségeinek peremén létezett egy viszonylag nagy kiterjedésű besenyő szállásföld, amelyet a beköltöző népesség már a 10. században megülhetett. Ennek területét és határait Györffy György olyan helynevek alapján rajzolta meg, amelyek jó részét később már maga sem vette fel a hazai besenyőkhöz köthető helyneves anyag korpuszába – ez a revízió azonban nem gyakorolt különösebb hatást a sárréti besenyő szállásterület történeti megítélésére. Dolgozatunkban ennek újragondolására teszünk kísérletet, bevonva a kérdésbe a később betelepülő kunokat is.

KULCSSZAVAK: Árpád-kor, Sárrét, besenyők, kunok, helynevek

Eltérő álláspontok a hazai kutatásban

IV. Béla királynak egy év nélküli, de többszörös átíráson (1272, 1326, 1365)¹ keresztül 18. századi másolatban fennmaradt oklevelében a következő kitétel szerepel: „Ecclesiam vacuum Nadany nomine, quae fuisset quondam in Comitatu Bekes Bissinorum sitam” – azaz ’Nadány nevű puszta egyházat, amely egykor a besenyők Békés megyéjében feküdt’.² Az oklevélre és annak besenyő vonatkozására Vadász Pál hívta fel a figyelmet, akit a „besenyők Békés megyéjében” kifejezés arra sarkalt, hogy a valóban „kissé zavaros szövegűnek látszó”

1 Vö. ÁMTF I. 511.

2 DI. 69947 = DI. 74575. A passzust Kristó Gyula fordításában idéztük – I. Kristó 1967, 29; Kristó 1981, 35.

oklevelet úgy értelmezze: Békés egyenesen besenyő megye volt.³ A szöveg helyesbítésére Györffy György tett javaslatot. Szerinte a kivonat szórendje alighanem hibás; a helyes szórend minden bizonnyal „*Ecclesiam vacuum Nadany nomine, quae fuisset quondam Bisinorum in Comitatu Bekes sitam*” lehet, amelynek jelentése: ’Nadány nevű pusztá egyházat, amely egykor a besenyőké volt, Békés megyében feküdt’.⁴ A keltezetlen oklevél kiadását Györffy az 1245–1247 közötti időre tette – ugyanis I. Károly király Pál szolnoki ispán (1245–1247) iktatólevele alapján erősítette meg IV. Béla adományát.⁵

Igen lényeges, hogy egyetlen okleveles adatunk eredetije még az Árpád-korból való. Ugyanis az írott források (jellemzően oklevelek) kapcsán a legkevésbé sem mellékes körülmény, hogy „azok túlnyomó többsége nem a kora Árpád-kori (tehát steppei hagyományait részben még őrző, s hadi funkcióinak fénykorát élő) besenyő nemzedékekről, hanem a már asszimilált késő középkori generációról tudósít, a településállomány terén sem tükrözve a kérdéskör szempontjából meghatározó 10–12. századi viszonyokat”.⁶ Ez utóbbi kapcsán ugyancsak lényeges megállapítás az is, hogy bár az írott és a helynévi adatok alapján legalább 190 magyarországi besenyő település létével számolhatunk,⁷ de ezek „a hajdani besenyő szállásoknak csak azon részhalmozát jelenti, melyről valamilyen írott emlék – véletlenszerűen – fennmaradt. A tényleges településszám magasabb lehetett, miként az a kor magyar településhálózata esetében is tapasztalható: az írott forrásokból ismert települések mennyiségét nagyságrendekkel múlja felül a régészeti lelőhelyállomány, különösen az Árpád-korban”.⁸

Ugyan más írásos források nem őriztek meg adatokat arra nézve, hogy voltak-e további besenyő telepek ezen az állattartásra igencsak megfelelő, sárréti területen, de a kutatásban elterjedt vélemények szerint ezek meglétére utalhatnak azok a hely- és vízrajzi nevek, amelyek vagy magából a besenyő népnévből keletkeztek, vagy török nyelven fejthetők meg, és így történeti és névföldrajzi okok miatt legalábbis összefüggésbe hozhatók a besenyőkkel. Szokolay Margit, aki először gyűjtötte fel a besenyő népnévből keletkezett helyneveket

3 Az oklevélhez I. Vadász 1925, 34–35. Vö. Györffy 1961, 35; ÁMTF I. 496, 23. jz; Kristó 1967, 30; Kristó 1981, 35.

4 Györffy 1961, 35–36; ÁMTF I. 496, különösen 23. jz. Györffy már 1940-ben így, ebben a formában ismertette a passzust (Györffy 1940, 424), akkor még nem jelezve az eredeti szórendet, csak utalva az oklevélre Vadász Pál munkájában. Ide tartozik az is, hogy az *ecclesiam* szó helyett itt *terram* szerepel, és így közli a forrásrészletet bölcsészdoktori értekezésének javított, 1990-es változatában is. Vö. Györffy 1990, 161. L. még Györffy 1940, 494, ahol ugyancsak a javított szórenden nyugszik az a megállapítása, mely szerint „Nadányt, a mai Körösladányt IV. Béla uralkodása előtt besenyők lakták”.

5 Györffy 1961, 35; ÁMTF I. 511; Györffy 1990, 161. A keltezést Kristó Gyula is elfogadta (Kristó 1967, 30; Kristó 1981, 35). Egyébként Györffy 1940-ben még 1261-es kiadási évet javasolt (Györffy 1940, 424).

6 Hatházi–Pálóczi Horváth 2016, 42.

7 Hatházi–Pálóczi Horváth 2016, 41. Vö. Györffy 1990, 123–167.

8 Pálóczi Horváth 1974, 245–248.

a Kárpát-medencében felsorolt néhány olyan Békés és Bihar megyei adatot, amelyeket a Körös-vidéki, sárréti besenyőkkel szokás kapcsolatba hozni.⁹ Ezeket pontosította és egészítette ki Györffy György,¹⁰ aki adatainak tükrében úgy ítélte meg, hogy a „Sárrétvidék a jelek szerint Magyarország egyik legkiterjedtebb besenyő szállásterülete” volt, ahol „kétségtelenül korai besenyőkről van szó”.¹¹ Ez a vélemény a későbbi kutatásokra is hatott.¹² Az együttesen, nagyjából egy területen felbukkanó, *besenyő* elemű helynevek és a besenyő eredetűnek meghatározott földrajzi nevek azt a lehetséges értelmezést támogatták, hogy az itt megült besenyők maguk adták nevet a környezetükben található földrajzi objektumoknak (vizeknek, domboknak, egyéb térszíni formáknak), s ez tartós, mégpedig korai, a 10. század közepét követő időszakra tehető megtelepedésüket igazolja.¹³

Mivel a kutatás bizonyítottan látta a sárréti besenyő telepek koraiságát, felmerült azok lehetséges összetartozása a kemeji besenyőkkel – ennek lehetőségét a kirajzolódó besenyő telepek – viszonylagos – földrajzi közelsége és azok időrendje teremtette meg. A legjelentősebb korai besenyő településcsoport az ország belsejében, a közép-Tisza-vidéki Kemejben alakult ki Jász-Nagykun-Szolnok és Heves megyék találkozásánál. Az itteni besenyőség kapcsán abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az elbeszélő forrásokban (krónikák, legendák) megörökített események besenyő szereplőit össze tudjuk kapcsolni az oklevelek és helynévi emlékek nyomán ismert településekkel vagy településcsoportokkal.¹⁴ A kemeji besenyők megtelepedéséről Anonymus hagyott ránk adatokat, akinek ezen leírását hitelesnek tekinti a kutatás: „Mikor Zolta fejedelem és vitézei országszerte megtelepedtek, akkor a fejedelem fiának, Taksonynak a kunok földjéről hozott feleséget. [...]

9 Szokolay 1929, 83–85.

10 Györffy 1940, 424–425.

11 Györffy 1940, 493–494.

12 Pálóczi Horváth 1988, 128; Pálóczi Horváth 1989, 26–27; Hatházi 1990, 29; Pálóczi Horváth 1996, 16; Pálóczi Horváth 2014, 43–44. Hasonlóan Pálóczi Horváth 1994, 9. L. még Vásáry 2003, 153.

13 Nem számolva azokkal a kutatói elképzelésekkel, melyek szerint már a magyar honfoglalókkal (895) együtt is érkezhettek csatlakozott besenyő töredékek, az írott források alapján legalább két nagyobb betelepülési hullám különíthető el. Az első hullám Taksony fejedelem (955–972?) idejére tehető, amikor a magyar–besenyő kapcsolatok szövetségi jó viszonyra fejlődtek. A következő a 11. század második felét és a 12. század első negyedét lefedő időszakra esik, amikor a besenyők ukrainai és dél-oroszországi hatalmának összeomlásával jelentős tömegű menekült vette útját nemcsak a rusz területek, hanem nyugat felé is. Bár a besenyő migráció elsődleges célpontja ekkor a Bizánci Birodalom balkáni határvidéke volt, számos csoport nyert befogadást a Magyar Királyságba is. Ezek számát később jelentősen növelhették a balkáni besenyő háborúk menekült túlélői is (1091: Lebunion, 1122/1123: Beroé). Nagyságrendjét tekintve ez a hullám lehetett a jelentősebb, jóval nagyobb arányú beköltözővel kell ekkor számolnunk, mint a steppei hatalmuk csúcán álló, 10. századi besenyők esetében (Hatházi–Pálóczi Horváth 2016, 45). Ettől függetlenül ezen időszakban is jöhetett „utánpótlás” keletről: Kézai gesztájának 94. fejezetében úgy említi – további más népek mellett – magyar földre költöző besenyőket, hogy azok már Géza fejedelem idejében is érkezhettek (Bollók 1999, 122). Vö. SRH I. 192.

14 Hatházi–Pálóczi Horváth 2016, 45.

Taksony fejedelem [...] kegyessége hallatán sok vendég sereglett hozzá a legkülönfélébb népekből. [...] Taksony fejedelem pedig fiút nemzett, Géza néven Magyarország ötödik fejedelmét. Ugyanekkor érkezett a besenyők földjéről egy fejedelmi származású vitéz, név szerint Örkénd apja Tonuzoba, akitől a Tomaj nemzetség származik. Taksony vezértől szálláshelyéül a Kemeji vidéktől a Tiszáig terjedő földet nyerte, arrafelé, ahol most az Abádi rév található. Az említett Tonuzoba egészen Taksony fejedelem unokája, Szent István király idejéig élt. S midőn Szent István király az Élet igéit hirdette és a magyarokat keresztelte, akkor Tonuzoba hitben gyenge lévén, nem akara lenni kereszténnyé, hanem nejevel együtt élve temettetett az Abádi révbe, nehogy keresztelve maga és neje Krisztussal éljen örökké, de fia Örkénd keresztényként, él Krisztussal mindörökké.”¹⁵

Tomajmonostora, a Tonuzobától származó besenyő Tomaj nemzetség központja viszonylag közel esik az egykori Sárréthez,¹⁶ a „Kemeji részek” pedig egészen a Nagy-Sárrétig húzódtak.¹⁷ Mindezek együttesen tehát felvetették annak lehetőségét, hogy a Sárrét vidékén „Tunuzoba népe, kísérő katonák és szabad pásztorok kaptak szállásterületet a nemzeti központtól északra és délre, ezen a meglehetősen mocsaras, rétes vidéken, a legeltető állattartásra alkalmas területen”.¹⁸ Érdemes idéznünk Hatházi Gábor megállapítását is a kemeji és a sárréti besenyő szállásterületek lehetséges összetartozása kapcsán: „A szűken vett Tomaj birtokrészen kívül, a Tiszától északnyugatra, a Szikszó és Eger patak völgyében szintén besenyő jelenlétre utaló nyomokat találunk (Besenyő, Bogorbesenyő, Becsenekföldre, Szihalom, Kocs stb.).¹⁹ A Tiszántúlon, a Tomaj nemzetség birtokaihoz közel, a Sárrét vidékén és a Sebes-Körös mentén egy másik korai településcsoport rajzolódik ki. E területen ugyan a XIII–XIV. századi oklevelek etnikai különállását őrző besenyő lakosságot már nem, vagy alig mutatnak ki, de földrajzi nevek és határrészek fenntartották az itt megtelepülő besenyők emlékét. Pálóczi Horváth András elképzelhetőnek tartja, hogy ezeket a részeket szintén a Thonuzóbával érkező besenyőség szállta meg. Ennek értelmében [...] a Tomaj nemzetség birtokteste csak belső, központi magvát alkotta a Tisza mindkét oldalán messze benyúló szállásterületnek.²⁰ A telepítés oka [...] – a besenyő lovasság gyors mozgósítási lehetőségét figyelembe véve – Heves X. századi előzményekre is visszavezethető(?) ispánsági

15 *Anonymus* 57. (Veszprém 1999, 48–49). Itt kell megjegyezzük, hogy Bollók János kimutatta: *Anonymus* művének utolsó fejezetét lezáró sorai „a mű leghosszabb, számos retorikai elemmel díszített verses betéje” (Veszprém 1999, 71, 355. jz.), amelynek tartalmi része történetileg hiteles, azonban az élve való eltemetés képének biblikus háttere van, tehát az nem Szent István „vérrel-vassal folyó térítő tevékenységének” emlékét őrzi, hanem „*Anonymus* alapos irodalomelméleti képzettségének és átlagon fölüli szépírói tehetségének” tanúja (Bollók 1979, 97–98, 107).

16 Vö. Pálóczi Horváth 2018, 65, 37. kép [Besenyő szállásvidékek és régészeti leletek az Árpád-kori Magyarországon]

17 ÁMTF III. 41.

18 Pálóczi Horváth 1988, 128–129.

19 Vö. Györffy 1940, 422–423.

20 L. Pálóczi Horváth 1988, 127–129.

központ²¹ közelsége, s bizonyos településföldrajzi körülmények (mocsaras, rétes, elsődleges nagyállattartásra alkalmas terület) határozták meg.”²²

Így áll tehát előttünk a sárréti besenyők megtelepedésének lehetséges ideje, annak történeti háttere és szállásterületük viszonya más egyéb besenyők által bírt földekkel. Ez azonban csak a kutatás egyik iránya. Napvilágot látott olyan vélemény is, amelynek elemei a fentiekben elmondottakkal gyakorlatilag éppen ellentétesek.

A *besenyő* népnévből keletkezett helynevek történeti forrásértékéhez Kniezsa István már Györffy munkájának megjelenése előtt (1938), majd azután néhány évvel is (1943) máig érvényes, időtálló megállapításokat fűzött. Nézete szerint ugyan besenyők itteni megtelepedésére utalhatnak a besenyő népet fenntartó helynevek – de ezek éppen jellegüknél fogva „szigetszerű” telepek lehettek a magyarság falvai között. „A szórvány jellegzetes a legjobban az bizonyítja, hogy ezek a telepek általában a *Besenyő* nevet viselik, már pedig népnévből alakult helynév csak idegen környezetben keletkezhetett, hiszen a telepnek népnévvel való megkülönböztetése a többitől csak ilyen vidéken érthető”.²³ Kniezsa arra is felhívta a figyelmet, hogy még az sem teljesen bizonyos, hogy minden *Besenyő*nek nevezett helység az ott lakó besenyőkről, vagy pedig csupán egy – esetleg besenyő nemzetiségű – *Besenyő* nevű birtokostól nyerte nevét. Ez utóbbi esetben a helység lakóinak nem kellett okvetlenül besenyőknek lenniük.²⁴ Másik oldalról közelítve, de ugyanígy nyilatkozott Györffy már idézett, 1939-ben, majd 1940-ben megjelent bölcsészdoktori értekezésének ismertetése kapcsán is. A besenyő népnévből keletkezett helynevek teljesen hiányoznak a Sárvíz völgyében, azaz éppen ott, ahol az írott forrásaink alapján tudjuk, hogy viszonylagos tömbben és nagyobb számban éltek a Magyar Királyság területén.²⁵ Az okleveles adatok említéseire hivatkozva úgy ítélte meg, hogy a Kárpát-medencében „nagyobb területet magában foglaló besenyő szállások” csak a Sárvíz völgyében, a Rába melletti Árpás és Kajár között, valamint Moson megye nyugati részén, a Fertő-tó északke-

21 Vö. ÁMTF III, 48–49, 100–101.

22 Hatházi 1990, 30.

23 Kniezsa 1938, 437. Kniezsa megállapítását Györffy is elfogadta – vö. Györffy 1940, 432.

24 Kniezsa 1938, 439. Ennek kapcsán Györffy ugyan elismerte, hogy „fennáll annak a lehetősége, hogy *Besenyő* helyneveink közül néhány személynévtől kapta nevét, ezt a lehetőséget azonban adatok hiányában kénytelenek vagyunk figyelmen kívül hagyni, hasonlóan a magyar törzsnemekhez. (Itt is megvan a lehetősége, hogy egy-két törzsnévünk valójában személynévként használt törzsnévre megy vissza abban a korban, amikor a törzsnemek emléke még élt; ez az eshetőség azonban módszertanilag figyelmen kívül hagyható.) A *Besenyő*-vel összetett helynevek esetében az -a birtokos személyrag mutatja, hogy személynévből keletkezett helynévvel van dolgunk. Pl. *Besenyőfalva*, *Besenyőuta*” (Györffy 1940, 432). Később viszont már maga is úgy látta, hogy „konkrét példák arra mutatnak, hogy a *Besenyő* elnevezésű helyek, főként ahol háttárrész nevéből van szó, sok esetben besenyő származású vagy *Besenyő* ragadványnevet viselő birtokosok tulajdonai voltak” (Györffy 1990, 167).

25 Kniezsa 1943, 473. Itt kell megemlíteni, hogy Györffy mind a korábbi, mind a későbbi művében idézett besenyő népnévből képzett helyneveket ezekről a területekről is. L. Györffy 1940, 410–417 és 1990, 136–152 vonatkozó helyeit a Sárvidékről.

leti partján és a Lajta mentén található. A többi besenyő telep „kivétel nélkül mindenütt csak elszigetelt szórványt alkotott a magyar lakosság tengerében”²⁶ – így szükségszerűen a Körös-vidéki is, amely kapcsán éppen arra utalt, hogy „a Felső-Tisza mentén és a Körösök vidékén, ahol besenyők legfeljebb ritka szórványokban lakhattak” fordul elő a besenyő népnévből képzett helynevek tekintélyes része.²⁷

Kniezsa érvelése tehát úgy összegezhető, hogy a *besenyő* népnévből képzett nevek kizárólag szórványos besenyő lakosságra utalhatnak, ha utalnak; bár a nadányi besenyők említése miatt történetileg hitelesnek ítéltető a Sárreuten való jelenlétük. A *besenyő* népvét hordozó helyneveink „besenyőséget”, a besenyők jelentősebb létszámát támogathatná, ha azok közéletben egyéb más, azt gyámolító adat is megragadható lenne – itt elsősorban török eredetű földrajzi köznevekre, illetve érvényes régészeti, tárgyi anyagra gondolhatunk.²⁸ Ismét Kniezsa István megállapítására kell visszautalnunk, aki a nyugat-magyarországi besenyők kapcsán jelezte: „török népelemek jelenlétére valamely területen elsősorban török közszavakból származó helynevekből szabad következtetni.”²⁹ Györffy a Körös-vidéken a *Balkány, Korhány, Küküllő, Buz* és *Kacsara* neveket vonta ide – az első háromból egyébként több is található a Kárpát-medencében. Kniezsa kritikájában éppen ezeket érintette, arra irányítva a figyelmet, hogy azok egyike sem adatolható „zárt besenyőtelepek területén”, és azok valószínűleg „magyar elnevezések egy valamikor a magyarban élt, egyébként török eredetű” közszavakból.³⁰

Györffy – valószínűleg nem függetlenül Kniezsa István bírálatától – fél évszázaddal később saját gyűjtésének anyagát is megrostálta.³¹ A *besenyő* népnévből képzett nevek kapcsán Györffy jelezte: „[...] azokat az adatokat, amelyekről kiderült, hogy koholmányon vagy tévedésen alapulnak, elhagyom”,³² és hasonlóan járt el azokkal a török eredetű földrajzi köznevekkel is, amelyekről fél évszázad távlatából úgy vélekedett, hogy azok besenyőkhöz való kapcsolása kétséges. Ezt két oldalról is megindokolta: „[...] besenyők nem költöztek olyan tömegben a magyarok közé, hogy folyóknak, hegyeknek számottevő mértékben nevet adtak volna”.³³ Máshol viszont már úgy írt, hogy „[...] a török földrajzi köznevekből általam besenyőnek ítélt nevek közül azonban ma már alig egypárat mernék ide sorolni, tekintve, hogy ezek névadói más, a Kárpát-medencébe sodródott török nyelvű népelemek

26 Kniezsa 1938, 437.

27 Kniezsa 1943, 473.

28 Ilyen pl. az alapi és a felsőtöbörzsöki kengyelpár a Sárvíz völgyéből, amelyek kapcsán a lelőhelyek nevének török eredete (FNESz 1997, I. 65, 94) jól összevág a tárgyak kései nomád vonatkozásával. Ezekhez l. Hatházi 1996, 228, 236 [25.], 238 [41.], 248, 4. tábla 1, 3.

29 Kniezsa 1943, 472.

30 Kniezsa 1943, 474.

31 Vö. Györffy 1990, 161–163.

32 Györffy 1990, 96.

33 Györffy 1990, 8.

is lehettek.”³⁴ Alapvetően mindkét érveléssel egyet lehet érteni, ugyanakkor kérdésként merül fel, hogy ha a névadáshoz a besenyők létszáma elégtelen, mitől lenne elégséges olyan más, török nyelvű néptörödékeké, amelyek jó eséllyel még a besenyőknél is kisebb számban telepedtek meg a Magyar Királyság területén.³⁵

Végző soron 1990-re Györffy már csak a térképén 153–156. számokkal jelzett helyneveket vonta a sárréti besenyőkhöz.³⁶ Ezek: 153) a már idézett egykori *Nadány* település, később *Nadány* puszta, a mai Körösladány.³⁷ 154) *Besenyő-tó* Békés megyében Ecseg (ma Ecsefalva) határleírásában Ványa felé (1476: *piscinam Bessenyawto ~ Bessenyeito*). Az Ecseg és Bucsa közti határt ábrázoló 1779. évi térképen *Besenyő tó* néven szerepel, a *Ködmönös-laponyag* mellett feltüntetve. Ködmönös ma Ecsefalva és Dévaványa határán található. Összefügg ezzel az Ecseg, Ványa és Bucsa közti határperben 1799-ben említett *Besnyő*. Ugyanilyen néven jelentkezik 1864-ben, mint lapályos szántó (hajdan nádas). Egy 1830-as térkép *Besnyő-t* Dévaványától északra jelöli – ugyanott a *Besnyő-part* és *Besnyő-halom* mellett faluhely van.³⁸ 155) *Besnyő-ér* Szolnok megyében, Mezőtúr határában, a várostól déli irányban a békési határ mellett.³⁹ 156) *Besenyődomb* Békés, Bihar megye és a Nagykunság, közelebről Szerep és Bucsa határán (1772: *Besenyő domb*).⁴⁰

34 Györffy 1990, 188.

35 Talán nem véletlen, hogy Pálóczi Horváth András még 2014-ben is utalt a Sárrét-vidéki besenyők kapcsán (a később még előkerülő *Balkány* víz mellett) a *Kacsara* ér és a *Buz* ér nevére (Pálóczi Horváth 2014, 44).

36 Itt kell jelezni, hogy Györffy a „Körösvidék” besenyő helynevei között még megrostálva is többet sorolt fel, mint négy tétel. Azonban az 1940-es munkájához képest az említetteken túl már csak olyan Bihar, illetve Szatmár és Szilágy vármegyei, a besenyő népvétet tartalmazó, Körös-menti vagy közeli helyneveket találunk, amelyek – véleményünk szerint – nincsenek területi összefüggésben a „megmaradt” négy, besenyőkhöz köthető nagy-sárréti adattal. Györffy helyneveinek területi összetartozása csak az 1940. évi munkájának térképéről olvasható le, az általa revízió alá vett adatok viszont már nem rajzolnak ki összefüggő szállásterületet.

37 Györffy 1990, 161.

38 Györffy 1990, 161–162. L. még Györffy 1940, 424 – ahol némi adattöbblet olvasható, de ezek már nem kerültek be az 1990-es változatba: „Ugyanezen a vidéken 1733. *Bessenyo laponyag, Bessenyo derék, Bessenyo fenék* [...] 1800 ... *Ködmönös laponyag vagyis Besenyő ér* [...]”. Szokolay tud Ködmönös vidékén egy *Besenyőhalomról* (Szokolay 1929, 84), kérdés, hogy ez összefügg-e a Györffy által elhagyott *Bessenyo laponyaggal*. Szokolay nem ismeri a Besenyő-tó nevét, a Kristó–Makk–Szegefű féle korpusz viszont igen (Kristó–Makk–Szegefű 1973, 19 [42.]).

39 Györffy 1990, 162. L. még Györffy 1940, 424. A nevet Szokolay nem ismeri, a Kristó–Makk–Szegefű féle korpusz igen (Kristó–Makk–Szegefű 1973, 20 [56.]).

40 Györffy 1990, 162. L. még Györffy 1940, 425 – némi (elhagyott) többlettel. Szokolay nem ismeri, a Kristó–Makk–Szegefű féle korpusz igen (Kristó–Makk–Szegefű 1973, 19 [41.]). Ez utóbbi ennek közvetlen közelében, de külön sorolja fel a *Bessenyo porong dombot* Püspökladány határában (Kristó–Makk–Szegefű 1973, 19 [43.]), de valószínűleg a két objektum egy és ugyanaz. Ugyanis az 1772-es adat közlése egy 78 éves ladányi, azaz jó eséllyel püspökladányi pákász – Egri János (Györffy 1990, 162). L. még Györffy 1940, 425.

Ezekon túl azért Györffy jelezte: továbbra is besenyő eredetűnek véli azon *Balkán/Balkány* adatot, amely „olyan helyen fordul elő, ahol besenyők otlakása igazolt”.⁴¹ *Balkány* nevű ér pedig a besenyő Nadány határából is adatható – a vízfolyás Körösladánytól Füzesgyarmatig húzódott, melynek partján állt az egykori *Balkány* helység, ma puszta.⁴² A név etimológiáját Györffy nem bírálta felül, csak kiterjesztette a névadók lehetséges körét. 1940-ben úgy vélte, hogy „Balkány helyneveink valószínűleg egy besenyő *balqan 'sár' jelentésű közsőra mennek vissza”,⁴³ 1990-ben pedig részben a besenyőkhöz kapcsolta a *balyq* 'mocsár' szót és képzővel ellátott *balqan* alakját – de megjegyvezve, hogy ezek névadói nemcsak besenyők lehetnek.⁴⁴ Rásonyi László anatóliai adatokra hivatkozva ugyancsak egy *balkan* 'sáros hely, mocsár'; *balgan* 'tócsa' szőra vezette vissza a helynevet, melynek magyar jelentése 'vízállásos hely, csátés folyó vagy álló víz', melyet a magyar nyelv török jővevény-szavainak középső rétegébe sorolt – de nem határozta meg pontosan az átadót.⁴⁵ Későbbi munkájában viszont – Györffy után – már maga is besenyő eredetűnek vélte a helynevet.⁴⁶ A TESz *balkány* szócikke is hasonló véleményt képvisel: a *balkány* sző „valőszínűleg török eredetű; vő.: oszm. N. *balgan* 'tócsa', *balgam* 'sáros hely, mocsár', *balkan* 'ua’’. „Mindezek egy *bal- igetőből képzettnek látszanak, amelynek az egész törökségben elterjedt származéka él 'sár' jelentésben.” „Mivel a *Balkány* helynév főleg Magyarország besenyők lakta területein fordul elő, feltehetőleg a besenyőből való.”⁴⁷

Azonban, ha Nadány besenyő volta legalább a közvetlen közelében lévő *Balkány* besenyő eredetét támogatja, logikai alapon ugyan így állhat a helyzet azzal a két, *Korhány* nevet viselő földrajzi objektummal, amelyek ugyancsak Nadány határában találhatók: nyugatra *Korhány halom*, északra, a dévaványai határ felé *Korhány dűlő*.⁴⁸ Ezt ugyan Györffy így nem írta le, de álláspontja szerint a *Korhány* helynevek különböző török nyelvű népekhez is köthetők – így pl. „az Alföld kunok lakta vidékein található *Korhány*-ok kétségkívül a ku-

41 Györffy 1990, 97.

42 Györffy 1940, 471. Jankovich B. Dénes szerint a helység egyeztethető azzal a Szeghalom nyugati határában azonosított középkori településsel, amely „a 14–15. században Csépany határának déli részén alakult” (Jankovich B. 1983, 122, 214. jz). Az elpusztult falu későbbi megnevezése *Balkányi-telek*, amely a *Balkányi-dűlő*ben található, „mellyen elpusztult falunak nyomai látszanak”. Ismeretes a *Balkányi-halom* neve is, „melyben ember csontok található” – nyilatkozták Szeghalom község elöljárói 1864-ben (Jankovich B. 1983, 97–98). A Magyarország Régészeti Topográfiája szeghalmi járást ismertető kötetében is előkerülnek a nevezett helyek *Balkán-dűlő* [11/32.], *Balkán-halom* [11/33.] és *Balkán* [11/36.] nevek alatt (MRT 6. 146–147). L. még ugyanitt a 144–145. oldalak közötti térképet.

43 Györffy 1940, 471.

44 Györffy 1990, 97.

45 Rásonyi 1941, 98–99.

46 Rásonyi 2004, 269.

47 TESz I. 230.

48 Györffy 1940, 476. L. még a munkához tartozó térképet.

nokhoz kapcsolhatók”,⁴⁹ tehát elviekben lehetséges a besenyő névadás is ott, ahol igazoltan besenyők éltek. Baski Imre a *korhány* szó tárgyalása kapcsán úgy fogalmazott, hogy „a kun (esetleg besenyő) *quryan* [CC] ’sírdomb’ szó *korhán* ~ *korhány* ~ *horhán* formában sok helyen fennmaradt az országban”.⁵⁰

Következtetések

Adatainkat összegezve magunk a következőképpen látjuk a sárrétvidéki besenyők és szállásterületük kérdését. A nadányi besenyőket említő oklevél világosan mutatja, hogy egy besenyő csoport szállást kapott a Sebes-Körös menti rétségi területen. Megtelepedésük idejét az eddigi kutatások hozzávetőlegesen a 10. század második felére helyezték – azaz ezek a csoportok a két nagy besenyő betelepedési hullám közül a korábbival érkezhettek a Kárpát-medencébe. Ezt támogatja a „besenyő kiváltságok” szempontjából való megközelítés is: úgy tűnik, hogy „e sajátos társadalmi státusszal – a vele járó hadi kötelezettségekkel és kollektív jogokkal (igazgatási és bíraskodási autonómia, részleges adó és vámmentesség) – nem rendelkezett minden besenyő közösség, s ennek időrendi konzekvenciái is vannak. A magyar államalapítás előtti, nomád hagyományokon nyugvó szokásjog időszakában érkezett besenyőknél magától értetődően nem merült még fel státuszuk körülhatárolása, írásos megörökítése, sem igényként, sem lehetőségként. Ennek jogi keretei és gyakorlata (pl. hospes jog) a már kialakult, és stabilizált feudális rendszerben jöhetett csak létre, a 11. század közepétől. A »besenyő szabadságban« az új jövevények részesülhettek elsősorban, a korábban érkezettekre való kiterjesztés nem lehetett gyakori. Ezt látszik jelezni a Képes krónika adata is, mely szerint 1074-ben Zoltán vezér, a Fertő-vidéki besenyők ura szabadságjogok megszerzése fejében vállalta csak a harcot a lázadó hercegek oldalán, Salamon királlyal szemben.⁵¹ A 10. századi csoportok beolvadását még nem lassították a jogi elkülönülés kötöttségei, feudalizálódásuk szerves része volt a születő Magyar Királyság egészére ható társadalmi-kulturális folyamatoknak. Ezt sejteti a korai csoportok gyors felszívódása, mint ahogy az általuk lakott térségek, települések emlékét is elsősorban a besenyő eredetű hely- és földrajzi nevek őrzik, ezzel szemben az okleveles anyagban nem vagy alig mutathatók ki”.⁵² A sárréti besenyőkhöz kapcsolható adatok éppen ilyenek: egyetlen írásos forrásunkon túl csupán besenyőkkel kapcsolatba hozható helyneveket tudunk felvonultatni. Ezeknek

49 Györffy 1990, 97.

50 Baski 2007, 273.

51 *Képes Krónika* 125. „Abban az időben a besenyők egy akarattal megkövették Géza királyt, hogy ha megajándékozta őket a szabadok jogával, ők teljesen megfékezik Salamon király támadásait, úgy, hogy ki sem mer jönni Mosonból és Pozsonyból lázítani Magyarországot” (Bollók 2004, 82; SRH I. 395).

52 Hatházi–Pálóczi Horváth 2016, 45–46. Ehhez a kérdéshez l. még Györffy 1940, 402, 433–434; Györffy 1990, 114, 169; Hatházi 1990, 33–34; Kordé 1990, 10–20; Hatházi 1996, 226.

számát az utóbbi időszakban már jóval kevesebbnek ítélnénk, mint korábban tette a kutatás, és ezek is meglehetősen szórtságban jelentkeznek a Sebes-Körös és a Berettyó egykori rétségi területeinek peremén. Ebből az is következik, hogy a régi Sárréten megült besenyő csoportok földje közel sem „Magyarország egyik legkiterjedtebb besenyő szállásterülete”⁵³ – mint ahogy az utóbbi időszakban nem is került elő ez a régi jellemzés.

Ami a Kemej-vidéki besenyő szállásterülettel való kapcsolat lehetőségét illeti, a telepítés valószínű ideje miatt ez valóban mérlegelhető, azonban a földrajzi közelség meglehetősen viszonylagos. Magunk elképzelhetőnek tartjuk, hogy mindkét területen a Tonuzobával érkezett besenyők szálltak meg, azonban nem tartjuk valószínűnek a két térség közötti szorosabb kapcsolatot. Alapvetően Kniezsa István felfogásához csatlakozunk az itteni besenyő telepek és a magyar lakosság arányát tekintve, mely szerint az új jövevények telepei csak szigetek a magyarság tengerében. Ez viszont arra mutat, hogy nem egy nagy kiterjedésű besenyő szállásterülettel kell számolnunk a Közép-Tisza-vidéken, hanem egykorú, a 10. század második felében viszonylagos szórtságban letelepített besenyő elemekkel ugyanitt.⁵⁴ Erre a „mozaikosságra” – azaz, hogy a besenyő települések láncolatát rendszeresen szakították meg magyar falvak – már többször utaltak a kutatásban.⁵⁵

Egy másik lehetőség: Kötöny népének besenyő és oguz elemei

Azonban azzal is számolnunk kell, hogy a területen fellelhető és a besenyő népvét fenntartó helynevek nem ahhoz a korai besenyő néprészhez köthetők, amelyhez a Nadányban élő besenyők is tartoztak. A magunk részéről ugyanis figyelemreméltónak tartjuk, hogy a Györffy által 1990-ben is fenntartott helynevek mindegyike a Nagykunsággal – gyakorlatilag közvetlenül – határos területre lokalizálható. A *Besenyő-tó* Békés megyében Ecseg (ma Ecsegfalva) határleírásában bukkan fel, amely Ványa (ma Dévaványa) felé esik – az említett földrajzi objektumnak Ny-ról Túrkeve, ÉNy-ról Kisújszállás a szomszédosa. Mezőtúr határában, a várostól D-i irányban a békési határ mellett folyik a *Besenyő-ér* Szolnok megyében – ez már eleve a Nagykunság DK-i részére esik. Végül Békés és Bihar megye, valamint a Nagykunság összeszögelésében, Szerep és Bucsa határán ül *Besenyődomb* – a halom meglehetősen közel esik Karcag DK-i határához – jóval közelebb, mint az egykori Nadányhoz (Körösladányhoz).⁵⁶

53 Vö. Györffy 1940, 493.

54 Hasonló véleményt fogalmazott meg Kazinczy István is „a Körösköz Ny-i sarkában” létesült besenyő szállásterület kapcsán, azonban telepítésük idejét Vata bukása, azaz a 11. század közepe utáni időszakra helyezte (Kazinczy 2002, 174–175).

55 Hatházi–Pálóczi Horváth 2016, 43. L. a további irodalmakat ugyan itt a 28. jegyzetben.

56 Egyébiránt már közel száz éve Bartucz Lajos is megjegyezte: „Eddigi vizsgálataim alapján külön-

Kun szállásterületen más esetekben is adatolhatók besenyőkre utaló helyneves adatok. Természetesen elvileg elképzelhető, hogy ezek a kunok bejövetelétől korábbi telepítések emlékeit képviselik, azonban ennek ellentmond, hogy – leszámítva a sárvidéki besenyők és a mezőföldi kunok esetét – a magyarországi besenyőtelepítések és a későbbi kun területek között nem tudunk történetileg igazolható kapcsolatot kimutatni. Ahogy a csengelei kun vezéri sír bontása során előkerülő, a kései nomádok műveltséghez tartozó kengyeltípus kapcsán Horváth Ferenc fogalmazott: „Igaz, egészen hasonló kengyel a nomád besenyők lovaskelléktárában is előfordul. Csakhogy e korszak történetével valamelyest is bíbelődő szakember Csengele táján nemigen kutat besenyők után. Már csak azért sem, mert a 10. századtól betelepült besenyő néptöredékek nagyobb településtömbjeit főként a Dunántúlon, a Tisza középső folyásvidékén és a Temes-Maros közében találjuk.”⁵⁷ Igaz ez az alábbi nagykunsági és kiskunsági példára is.

Bár Györffy György nem említette, de szintén Kisújszállástól kb. 2 km-re DK-re, tehát ugyancsak Ecsegfalva irányába található a *Pecsene* vagy *Pecsene-sziget*, *Becsene* vagy *Becsene-sziget*, újabban pedig *Pecsenei-sziget*, amelyet már Mándoky Kongur István olyan besenyő néprésszel hozott kapcsolatba, amely Kötöny népének részeként foglalt szállást a területen.⁵⁸ A kun gyökerű kiskunsági Törtel falu É-i határában terül el a *Besnyő* nevet viselő határrész (*Besnyő-puszta*), amelyen a hasonló nevű kurgán (*Besnyő-halom*) emelkedik. A neveket a [2. katonai f.] és a [3. katonai f.] is ismeri, amelyek az egykori *Besenyő* falu nevet tartották fenn.⁵⁹ Mindkét helynév kétségtelen kun szállásterületről adatolható – utóbbi helyről kun típusú, tizenötös csillagbuzogány is napvilágot látott.⁶⁰ Végül utalnunk kell még a Kunhegyes határában lévő *Besenyő* nevű dűlőre⁶¹ – ez jól eséllyel azonosítható a Heves, utóbb pedig Szolnok vármegyében lévő *Besenyőtelekkel* (1521: *Besenyő-thelek*),⁶² amely Kunhegyes határosa É-on, a mai Tomaj pusztá helyén,⁶³ így könnyen lehet, hogy nagykunsági vonatkozása ellenére a helynév a kemeji besenyőkkel áll kapcsolatban.

Noha a kun nyelv a török nyelvek kipszak ágához tartozik, ennek ellenére Mándoky Kongur István további más, a magyarországi kunokhoz köthető tájszónak és kunsági helynévnek mutatta ki oguz vonatkozását.⁶⁴ A neves „kunológus” arra a következtetésre jutott,

---

ben nagyon valószínűnek tartom, hogy a nagykunsági kunok között számottevő besenyő-elem lehetett, amit e koponyákon s egy csomó helynéven kívül a nagykúnok között ma is meglévő s elég gyakori mongoloid arcvonások igazolnak” (Bartucz 1923, 84).

57 Horváth 2001, 93.

58 Mándoky Kongur 1993, 151–152; Mándoky Kongur 2012, 185–186. L. még Horváth 2003, 377.

59 1434: *Bessenyeweghaz*; 1458: *Besenew* (ÁMTF IV. 510).

60 Giedl 2021, 181, 189 [12.].

61 Bognár 1978, 143.

62 Gyárfás 1870–1885, III. 747.

63 ÁMTF III. 72–73. Bedekovich Lőrinc 1763. évi térképén *Kis- és Nagy-Besenyőd Halom* (Györffy 1990, 158 [134.]).

64 Ilyen pl. az *ákos* ('folyam, folyó; vízfolyás; áradáskor bővizű, szárazságban elapadó ér') tájszó,

hogy a Magyarországra érkezett kunok nyelvében lévő oguzos nyelvjárás talán a legyőzött úzok töredékeinek jelenlétével magyarázható, vagy olyan nemzetségekkel, amelyek az oguzokkal valaha szoros kapcsolatban álltak.⁶⁵ Történeti és időrendi megfontolások alapján azonban számolnunk kell az egykor a Rusz déli határainak védelmére besenyő, oguz és berend néptöredékekből (valamint csatlakozott kun elemekből) megszervezett *csornüje klobuki* ('fekete süvegesek') oguz komponenseivel is, mert a kijevei szolgálatban állt fekete süvegesek bizonyos részei a mongol hódítás után kénytelenek voltak a kunok sorsában osztozni, és egy részük csatlakozhatott Kötöny népéhez, illetve az 1246 körül másodjára is Magyarországra költöző kunokhoz.⁶⁶ A mongol támadás kiváltotta törzsi felbomlás és menekülés tehát azt eredményezte, hogy még az eddiginél is kevertebb népesség kérte beköltözését a Magyar Királyságba. Kötöny népe tehát nem tekinthető „ép” törzsi alakulatnak – ellenkezőleg: a kunok adott nemzetségének feje minden bizonnyal csak a menekülés éveiben, vagy már itt, a Magyar Alföldön szervezte újjá népét, egyebek mellett különböző csatlakozott elemekből.⁶⁷ A régészet oldaláról Horváth Ferenc a csengelei és a kiskunmajsai kun vezéri sírok kapcsán többször is utalt a hazai kun emléktárgyakban kimutatható besenyő és oguz, fekete süvegesek vonásokra,⁶⁸ s végső soron e lelőhelyek földrajzi helyzete alapján a Kiskunság központi területeire telepített kunok kapcsán úgy nyilatkozott, hogy azok tömb-

---

valamint a valószínűsíthetően egykori kun törzs- vagy nemzetség-töredék emlékét őrző *Bodog-lár* ('Ágak'), illetve a *Kocsér* helynevek is (Mándoky Kongur 1993, 112–113, 135–136, 150–151; Mándoky Kongur 2012, 165–166, 174–175, 185). Talán ide tartozik a *csollák*, illetve *csolák*, *csalák* alakban és 'fállábú, sánta; kancsal' jelentésben ismert tájszó is. Ugyan Mándoky Kongur szóföldrajzi okokra hivatkozva kunnak tartotta, de azt is jelezte, hogy a szó csak a Kiskunságon, illetve az attól délre eső Szegeden és Hódmezővásárhelyen ismert – márpedig az eddig oguzos karakterűnek ítélt kun elemek kivétel nélkül a Kiskunságból kerültek lejegyzésre, a szó pedig az oguz nyelvjárásokban is megvan (Mándoky Kongur 1993, 120–121; Mándoky Kongur 2012, 168–169). Oguzos vonás a „Kun miatyánk” szövegében is felfedezhető (pl. *adiŋ*, *düšün* stb.) (Mándoky Kongur 1993, 50–52, 151; Mándoky Kongur 2012, 125–127, 185). Végül itt utalunk Mándoky Kongur István megjegyzésére, mely szerint „a Kiskunságon egyébként valóban nem egy oguzos nyelvjárásra utaló egyéb nyom is található, és nemcsak a kun eredetű tájszók között, hanem a család- és helynévanyagban is, erről azonban itt most nincs terem bővebben szólni” (Mándoky Kongur 1993, 113; Mándoky Kongur 2012, 166).

65 Mándoky Kongur 1993, 113, 151; Mándoky Kongur 2012, 166, 185.

66 Horváth 2001, 262; Horváth 2003, 376, 377. Az elgondolást támogatja, hogy Victor Spinei a kései nomádok moldvai és havasalföldi leletanyagának teljes körű elemzéséből arra a következtetésre jutott, hogy a Duna-torkolatban a 13–14. században már nem azok a nomádok éltek, mint a mongol invázió előtt. A későbbi temetkezések párhuzamait az Alsó-Dnyeszter-vidék és a Rosz folyó medencéjében találta meg, a korábban kijevei szolgálatban állt fekete süvegesek szállás-területén, amiből arra következtetett, hogy a csornüje klobuki harcosainak egy része elhagyta korábbi hazáját. Ezért nem lehetetlen, hogy Kötöny népe, amely 1241-ben éppen az Al-Dunához vonult Magyarországról 1246-ban már ezeket a néptöredékeket is „felvéve” tért véglegesen vissza a Magyar Alföldre. Spinei véleményét ismertette Horváth 2003, 377. Ugyancsak a fekete süvegesek szétszóródására utal Sz. A. Pletneva eredménye is, aki Moldvában azonosított mongol hódítás utáni fekete süvegesek temetkezéseket (Pletneva 1958, 172).

67 Hatházi 2005, 22.

68 Horváth 2001, 171, 179–180, 260–262; Horváth 2003, 372–374, 376–377.

je „valójában egy különböző törzsi-nemzetségi töredékekből összeállt népesség lehetett, akiknek egyes csoportjai bizonyos ideig továbbra is szívósan őrizték egykori hovatarozásuk emlékét”.⁶⁹

Mindezek tükrében nem tűnik lehetetlennek, hogy az amúgy a magyarság részéről egysegesen kunnak tekintett népességnek lehettek nem kun, alkalmasint besenyő elemei is, amelyek emléke fennmaradhatott kunsági helyneveinkben is. Ennél fogva elképzelhető, hogy a Nagykunság és a Körös-vidéki Sárrét határvidékén feltűnő és eddig a 10. századi besenyőkhöz kötött helyneveket is ennek figyelembevételével kell magyaráznunk. Ez viszont azt is jelentené, hogy a Sárrét-vidéki besenyők nyomát mindössze az általuk lakott Nadány képviseli. ■

FELHASZNÁLT IRODALOM

Anonymus. *A magyarok cselekedetei.* Fordította: Veszprémy László [Millenniumi Magyar Történelem – Források] Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

ÁMTF I. Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

ÁMTF III. Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

ÁMTF IV. Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.

69 Horváth 2001, 221. Természetesen nem könnyű annak megítélése, hogy a Kötöny vezetésével Magyarországra költözött népesség esetleges nem kun, de kumániai, azaz a 11. század második felében a kun főséget elfogadó és steppei szállásain maradt besenyő és oguz néptöredékek, illetve a mongol támadás után ugyancsak részben a kunokhoz csatlakozott és ugyancsak oguz és besenyő (valamint berend) gyökerű fekete süveges csoportok megtarthatták-e származásuk tudatát a kun többségen belül is, és ha igen, meddig maradhatott ez elő hagyomány. Ennek kapcsán több dologra is lehet utalni – pl. éppen a besenyők kapcsán tudjuk, hogy egyes csoportjaik „kiváltságos szabad rétege etnikai származástudatát büszkén őrizte, és a nemesi státus megszerzése végett jogi céllal hivatkozott rá. A származástudat tehát túlélte a nyelvi-kulturális beolvadást” (Pálóczi Horváth 2014, 55). A kunok kapcsán is tudjuk, hogy a nyelv és így nyilván a kun etnikai tudat is még bizonyosan élt magyarföldön a 16. században is (Mándoky Kongur 1993, 13, 16; Baski 2007, 207, 211–212, 215), pedig a kunság már a késő középkor századaira gyakorlatilag minden tekintetben a magyar társadalom részévé vált. Harmadik példánk személyes: 2011 szeptemberében egyhetes tanulmányúton vettünk részt Dél-Kazakisztánban a Lakitelek Népfőiskola Mándoky Kongur Kollégiumának tagjaként – csoportunkat az Almatiban lévő Abay Egyetem látta vendégül. Az úton, melynek során bejárhattuk az Almati – Taraz – Otrar – Csimkent – Turkisztán vonalon a régi Selyemút egy szakaszát egészen az özbec határig, állandó kísérrőnk volt az egyetem rektora, Kalidullin Guzagulla Hazmullanlü, aki, miután megtudta, hogy e sorok írója behatóan foglalkozik az oguzok steppei történetével és műveltségével, lelkendezve mondta, hogy az ő nemzetsége sem kipcsak, hanem oguz – mindezt több évszázad (és hetvenévi kommunizmus) távlatából.

- Bartucz 1923.** Bartucz Lajos: Egy régi kúntelep embertani feltárása. *Antropológiai Füzetek*, I. (1923) 81–86.
- Baski 2007.** Baski Imre: *Csagircsa. Török és magyar névtani tanulmányok (1981–2006)*. Kunszövetség, Karcag, 2007.
- Bognár 1978.** *Pesty Frigyes kéziratok helynévtárából – Jászkunság I.* Közzéteszi Bognár András. Katona József Megyei Könyvtár – Verseyhy Ferenc Megyei Könyvtár, Kecskemét – Szolnok, 1978.
- Bollók 1979.** Bollók János: A Thonuzoba-legenda történelmi hitele. *Századok*, 113. (1979) 1. sz. 97–107.
- Giedl 2021.** Giedl Dániel: Csillag alakú buzogányok Pest megyéből. In: Rácz Tibor Ákos (szerk.): *Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében*. Ferenczy Múzeumi Centrum, Szentendre, 2021. 176–189.
- Gyárfás 1870–1885, III.** Gyárfás István: *A jász-kúnok története. Harmadik kötet (1301–1542)*. Nyomatott Bakos Istvánnál, Szolnok, 1883. (Hasonmás kiadás. „A Jászságért” Alapítvány, Budapest, 1992.)
- Györffy 1940.** Györffy György: *Besenyők és magyarok*. Körösi Csoma Társaság, Budapest 1940.
- Györffy 1961.** Györffy György: A tatárjárás pusztításának nyomai helyneveinkben. In: Györffy Lajos (szerk.): *Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának tizedik évfordulójára*. Túrkevei Múzeum, Túrkeve, 1961. 35–38.
- Györffy 1990.** Györffy György: *A magyarság keleti elemei*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990.
- Hatházi 1990.** Hatházi Gábor: Az Árpád-kori magyar hadszervezet nomád elemeinek kérdéséhez. *A besenyők. Hadtörténelmi Közlemények*, 103. (1990) 2. sz. 22–60.
- Hatházi 1996.** Hatházi Gábor: A besenyő megtelepedés régészeti nyomai Fejér megyében. *Savaria*, 22. (1992–1995) 3. sz. 223–248.
- Hatházi–Pálóczi Horváth 2016.** Hatházi Gábor – Pálóczi Horváth András: Besenyő és kun régészeti emlékek Magyarországon. In: *Török nyelvű népek a középkori Magyar Királyságban* [Altajisztikai Tankönyvtár 6.] SZTE Altajisztikai Tanszék, Szeged, 2016. 35–128.
- Horváth 2001.** Horváth Ferenc: *A csengelei kunok ura és népe*. Archaeolingua, Budapest, 2001.
- Horváth 2003.** Horváth Ferenc: Újabb kun vezéri sír leletei a Kiskunságból: Kiskunmajsa–Kuklis-tanya. *MFME – StudArch*, IX. (2003) 369–386.
- Jankovich B. 1983.** Jankovich B. Dénes: *Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében* [Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 11.] Békés megyei Tanács V. B. Tudományos-Koordinációs Szakbizottsága, Békéscsaba, 1983.
- Kazinczy 2002.** Kazinczy István: Nadány. Körösladány története a kezdetektől az Árpád-házi királyok uralkodásáig. *Körösladány Nagyközség Önkormányzata*, Körösladány, 2002.
- Képes Krónika.** Ford.: Bollók János [Millenniumi Magyar Történelem – Források] Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

- Kniezsa 1938.** Kniezsa István: Magyarország népei a XI-ik században. In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. II. kötet.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938. 365–472.
- Kniezsa 1943.** Kniezsa István (ism.): Györffy György: Besenyők és magyarok. Budapest 1940, Kertész ny. Karcag, 106 l. 8°. (Klny. a Kőrösi-Csoma Archivum-ból) *Századok*, 75. (1943) 7–10. sz. 472–475.
- Kordé 1990.** Kordé Zoltán: A magyarországi besenyők az Árpád-korban. *Acta Historica*, XC. (1990) 3–21.
- Kristó 1967.** Kristó Gyula: *Olvasókönyv Békés megye történetéhez I. A honfoglalástól 1715-ig* [Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 1.] Békés megyei Tanács Művelődésügyi Osztály, Békéscsaba, 1967.
- Kristó 1981.** Kristó Gyula: *Békés megye a honfoglalástól a törökvilág végéig. Nyolcszáz esztendő a források tükrében.* [Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 9.] Békés megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztály, Békéscsaba, 1981.
- Kristó–Makk–Szegefü 1973.** Kristó Gyula – Makk Ferenc – Szegefü László: Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez I. *Acta Historica*, XLIV. (1973).
- Mándoky Kongur 1993.** Mándoky Kongur István: *A kun nyelv magyarországi emlékei* [Keleti örökségünk 1.] Karcag Város Önkormányzata, Karcag, 1993.
- Mándoky Kongur 2012.** Mándoky Kongur István: *Kunok és magyarok.* Közzéteszi: Molnár Ádám [Török–Magyar Könyvtár I.] Molnár Kiadó, Budapest, 2012.
- MRT 6.** Ecsedy István – Kovács László – Maráz Borbála – Torma István: *Békés megye régészeti topográfiaja 6. – A szeghalmi járás IV/1.* [Magyarország Régészeti Topográfiaja 8.] Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- Pálóczi Horváth 1974.** Pálóczi Horváth András: A kunok megtelepedése Magyarországon. *Archaeologiai Értesítő*, 101. (1974) 244–259.
- Pálóczi Horváth 1988.** Pálóczi Horváth András: Besenyők, úzok, kunok. In: †Szombathy Viktor – László Gyula (szerk.): *Magyarrá lett keleti népek.* Panoráma, [H.n.], 1988. 106–163.
- Pálóczi Horváth 1989.** Pálóczi Horváth András: *Besenyők, kunok, jászok.* [Hereditas] Corvina, Budapest, 1989.
- Pálóczi Horváth 1994.** Pálóczi Horváth András: *Hagyományok, kapcsolatok és hatások a kunok régészeti kultúrájában.* [Keleti örökségünk 2.] Karcag Város Önkormányzata, Karcag, 1994.
- Pálóczi Horváth 1996.** Pálóczi Horváth András: Nomád népek a kelet-európai steppén és a középkori Magyarországon. In: Havassy Péter (szerk.): *Zúduló sasok. Új honfoglalók – besenyők, kunok, jászok – a középkori Alföldön és a Mezőföldön.* [Gyulai Katalógusok 2.] Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, 7–36.
- Pálóczi Horváth 2014.** Pálóczi Horváth András: *Keleti népek a középkori Magyarországon. Besenyők, úzok, kunok és jászok művelődéstörténeti emlékei.* [Studia ad Archaeologiam Pazmaniensiae 2.] Archaeolingua, Budapest–Piliscsaba, 2014.

- Pálóczi Horváth 2018.** Pálóczi Horváth András: Besenyő típusú Árpád-kori kengyel Csorvás, Faluhely lelőhelyről. In: Bíró Gyöngyvér – Katona-Kiss Attila – Rózsa Zoltán (szerk.): *Fémek a Földből I.* [Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából 19.] OVÖ Nagy Gyula Területi Múzeuma, Orosháza, 2018. 60–70.
- Pletneva 1958.** S. A. Pletneva: Pečenegi, torki, polovci v južnorusskih stepjah. *Materialy i issledovanija po arheologii SSSR [MIA]*, 62. (1958) 151–187.
- Rásonyi 1941.** Rásonyi László: Török adatok a Magyar Etymológiai Szótárhoz I. *Nyelvtudományi Közlemények*, LI. (1941) 1. sz. 98–115.
- Rásonyi 2004.** Rásonyi László: *Hidak a Dunán. A régi török népek a Dunánál.* (Második, javított kiadás.) Helikon Kiadó, Budapest, 2004.
- SRH I.** Emericus Szentpétery (ed.): *Scriptores rerum Hungaricarum. Vol. I.* Nap Kiadó, Budapest, 1999.
- Szokolay 1929.** Szokolay Margit: A magyarországi besenyőtelepekről. *Föld és Ember*, IX. (1929) 2. sz. 65–90.
- TESz I.** Benkő Loránd (főszerk.), Kiss Lajos – Papp László (szerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Első kötet [A–Gy]* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.
- Vadász 1925.** Vadász Pál: *Bíkis-besenyő megye.* Daróczy Könyvnyomda, Túrkeve 1925.
- Vásáry 2003.** Vásáry István: *A régi Belső-Ázsia története.* (Második, átdolgozott kiadás.) [Magyar Őstörténeti Könyvtár 19.] Balassi Kiadó, Budapest, 2003.

ABSTRACT

On the issue of the Pecheneg settlement area in Sárrét

It has long been accepted in research on the past and culture of the Pechenegs in Hungary that there was a relatively large Pecheneg settlement area in the region of the Körös rivers, on the edge of the former Sárrét marshes, where the population may have settled as early as the 10th century. György Györffy defined this area and its boundaries on the basis of place names, many of which he himself later did not include in the corpus of place-name material related to the Hungarian Pechenegs – this revision, however, had no particular effect on the historical assessment of the Pecheneg settlement area in Sárrét. In our paper we attempt to reconsider this issue, including the Cumans who settled in later times.

KEYWORDS: Árpád era, Sárrét, Pechenegs, Cumans, place names